

Grice'in Niyet-Merkezli Semantik Bakış Açısı Bağlamında Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesinin İncelenmesi*

*An Analysis of the Story of Wild Dumrul Son of Dukha Koja through the Grician
Lenses of Intention-Based Semantic*

Yrd. Doç. Dr. Dilek TÜFEKÇİ CAN**

Özet

H. Paul Grice tarafından öne sürülen niyet-merkezli semantik bakış açısına göre karşılıklı konuşmanın veya iletişimin başarılı sayılabilmesi cümlelerin mantıksal kurallar çerçevesinde düzenlenmesine bağlıdır. Bireyler arasındaki iletişimi "doğal anlamı" (istemli veya özgür iradeli gerçekleşen anlam) ve "doğal-olmayan anlamı" (istemli veya özgür iradeli gerçekleşen anlam) olmak üzere ikiye ayıran Grice konuşmacı tarafından söylenen her cümlenin iletişimsel bağlamda bir işleve sahip olduğunu belirtir. Dolayısıyla insanların birbirlerini anlamaları karşılıklı söylediklerinden ziyade demek istedikleri şeylere bağlıdır. Grice "işbirlikçi ilkeler ve iletişimin kuralları" adı altında öne sürdüğü işbirliği ilkesine göre konuşma kuralını dörde ayırır: Konuşmacının mümkün olduğu kadar bilgilendirici olduğu nicelik kuralı (maxim of quantity); dürüstçe, doğru bilgiler vermeye çalıştığı nitelik kuralı (maxim of quality); konuşulan konu ile ilgili şeyler söylediği bağını kuralı (maxim of relation); mümkün olduğunca açık ve net olduğu açıklık kuralıdır (maxim of manner). Bu çalışmada Oğuz Türklerinin bilinen en eski epik hikâyelerden biri olan ve Oğuzların iletişim kültürüne ait semantik veriler sunan Dede Korkut Kitabı'ndaki Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesi Grice'in niyet-merkezli semantik bakış açısı bağlamında işbirlikçi ilkeler ve iletişimin kuralları göz önünde bulundurularak çözümlenecektir. Çalışmanın sonucunda konuşmacıların nicelik, nitelik, bağını ve açıklık kavramlarına ne derece bağlı kaldıkları ortaya çıkarılacak ve Oğuzların iletişim özellikleri hakkında bir sonuca varılacaktır.

Anahtar kelimeler: Duha Koca oğlu Deli Dumrul hikâyesi, Paul Grice, semantik, karşılıklı konuşma, dil

Abstract

According to H. Paul Grice's intention-based semantics, the sentences are required to have been structured within rational principles in order to assume the conversation or communication stimulating. By classifying the conversation among the individuals into two such as the "natural meaning" and the "non-natural meaning", Grice, indeed, identifies that every sentence uttered by an utterer is functional in a communicative context. Accordingly, individuals' understanding one another profoundly depends upon the things that they want to say rather than the things

* Bu makale ilk olarak, E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen "III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi: Dede Korkut ve Türk Dünyası" (19-23 Ekim 2015, Çeşme-İzmir) adlı kongrede bildiri olarak sunulmuştur. Mevcut makale söz konusu bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

** Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, tufekci@balikesir.edu.tr

that they say. Thus, Grice proposed the general principles under the title of "co-operative principle and the maxims of conversation", a norm governing all cooperative interactions among humans such as: "Maxim of quantity", where the utterer's contribution is as informative as is required; "maxim of quality", where the utterer attempts at making his/her contribution one that is true; "maxim of relation", where the utterer's contribution focuses on relevance to the conversation; and lastly, "maxim of manner", where the utterer contributes by avoiding obscure expressions. In this study, the Story of Wild Dumrul Son of Dukha Koja in The Book of Dede Korkut, one of the most ancient epic stories of the Oghuz Turks and a narration which presents semantic data on the communicative cultural aspects of the Oghuz, will be analysed through Grice's intention-based semantics by considering "cooperative principle and the maxims of conversation". The result of the study reveals that to what extent the utterers will be loyal to the cooperative principles such as maxim of quantity, quality, relation and manner and the study will also uncover the communicative characteristics of the Oghuz Turks.

Keywords: The story of Wild Dumrul son of Dukha Koja, Paul Grice, semantics, conversation, language.

Sözlü geleneğin en önemli yaratmalarından biri olan, 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başlarında yazıya geçirildiği tahmin edilen ve "Kitâb-ı Dedem Korkut Alâ Lisan-ı Taife-i Oğuzan" adıyla bilinen Dede Korkut Kitabı, Türk dünyasının ve Türk dilinin en değerli eserlerinden biridir. Genel olarak Oğuz Türklerinin mücadelelerini konu alan ve biri Dresden, diğeri ise Vatikan'da olmak üzere iki nüshası bulunan bu eser Türk kültürünün zenginliklerini, renkli Türk folklorunun sayısız değerlerini, Türk milletinin yüksek insani vasıflarını, duygularını, faziletlerini ve meziyetlerini dile getirmektedir [Ergin 1983: 1].

Bununla birlikte Dede Korkut Kitabı çağdaş Türk topluluklarındaki sosyal ve kültürel değerler hakkında ipucu vermesi [Ruhl 2000: 68], Türk toplumunun geleneksel ahlak değerlerini aydınlatarak Türk halkına ait siyasal ve sosyal tarihin izlerini taşıması [Tüfekçi Can, Ektici 2009: 8], Türk hukuk tarihi için çok önemli bir kaynak olması, sosyal düzenimiz için hukuki öneme haiz prensipler va'z etmesi [Türkmen 2011: 253], kamu hukuku alanında yönetim ve ortak kamusal alanlarla ilgili yazılı olmayan örf ve âdet kurallarından; özel hukuk alanında ise aile, miras, evlat edinme vb. gibi alanlarla ilgili örf ve âdet kurallarından söz etmesi [Dursun 2011: 120] bakımından ayrıca özel bir yere sahiptir.

Bu çalışmanın temel amacı "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul" hikâyesini H. Paul Grice'in niyet-merkezli semantik bakış açısı bağlamında işbirlikçi ilkeler ve iletişimin kurallarını göz önünde bulundurarak çözümlenektir. Ancak bundan önce, çalışmamızın temelini oluşturan "dil" terimine açıklık getirmek; dilin gerçekte ne anlama geldiğini ve neleri kapsayıp neleri dışladığını belirlemek gerekir. Dil, genel olarak "*insanların düşündükleri ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma*" [TDK 2005] olarak tanımlanırken Eagleton'a göre dil, "*(...) simetrik gösteren ve gösterilen biçimleri içeren, açık seçik sınırlandırılmış, tanımlanmış bir yapıdan ziyade, barındırdığı unsurların sürekli bir karşılıklı ilişki ve dönüşüm içinde buldukları, içindeki hiçbir unsurun mutlak olarak tanımlanamayacağı, her şeyin diğer her şeye karışıp izini bıraktığı sınırsız, saçılmış bir ağdır*" [Eagleton 2004: 163].

Dilin işlevsel yapısına dikkat çeken Özbay ise dili "*(...) kültür ve medeniyetin gelişiminden insanların günlük hayatındaki problemlerinin çözümüne kadar her alanda önemli fonksiyonlara sahip bir iletişim aracı*" [Özbay 2006: 2] olarak tanımlamaktadır. Dil, gerçekten de duygu ve düşünceleri dile getirmede insanoğluna yüzyıllardır aracılık eden ve de çeşitli göstergeler içinde kendisine bilinçaltında apayrı bir yer edinen, bütün kültürel, tarihsel ve

sosyal oluşumları kendiliğinden içinde barındıran, bu barınmayı yaparken sürekli gelişen dinamik bir olgudur.

Bilindiğı gibi, Saussure'e göre dil yetisinin iki yönü vardır. Bunlardan birincisi, "dil (la langue)" yani dilin toplumsal yönü diğeri ise "söz (la parole)" yani dilin bireysel yönüdür. Sözün çözümlenmesi, nasıl dilin yapısal geçerliliğine, genellemesine ve anlamsal desteğine bağılı ise dilin çözümlenmesi de dilbilgisi, fonetik, morfoloji, söz dizim ve semantik gibi öğelerin çözümlenmesine bağılıdır [Tüfekçi Can 2014: 132].

Dolayısıyla bizim yapacağımız çalışma sözün çözümlenmesinden çok dilin çözümlenmesine diğeri bir deyişle dilin bireysel yönünün çözümlenmesine ilişkindir. Bu da ister dolaylı ister dolaysız olsun dilin anlamsal bakımdan incelenmesiyle mümkün olur. Çünkü anlam, "(...) Hiçbir zaman kendisiyle özdeş değildir (...) Anlam sadece başka bir göstergede olmadıkları için kendileri olan göstergelerin ayrışma ve eklemleme sürecinin bir sonucudur. Aynı zamanda ertelenmiş, askıya alınmış, gelmekte olan bir şeydir. Anlamın hiçbir zaman kendisiyle özdeş olmaması, göstergeler her zaman tekrarlanabilir ya da yeniden üretilebilir olmalıdır anlamına da gelir" [Eagleton 2004: 162].

Çalışmamızın temeli ile derinden ilişkili olan "dil" teriminin tanımını yaptıktan ve dilin sınırsız sınırlarını belirledikten sonra "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesi'ni" Grice'ci bakış açısıyla işbirlikçi ilkeler ve iletişimin kurallarını göz önünde bulundurularak çözümlerim. Ancak çalışmamızın bu kısmında öncelikle Grice'in karşılıklı konuşmanın ilkelerini belirleyerek anlamın çözümlenmesine ne şekilde katkıda bulunduğunu belirleyelim.

İngiliz dili filozofu olarak adlandırılan Paul Grice (1913-1988) tarafından yapılan çalışmalar, dilin felsefesi ve kognitif alanda çalışma yapan bilim adamları ile özellikle dilbilimciler üzerinde "karşılıklı konuşmanın teorisi" ve "anlamın teorisi" konularında güçlü bir etki yaratır. Grice'in Peter Strawson ile kaleme aldığı *In Defense of A Dogma (Dogmanın Savunması)* adlı çalışmasından sonra belki de en iyi bilinen çalışmalarından biri özellikle "karşılıklı konuşmanın sezdirimleri" (conversational implicatures) hakkında görüşlerini belirttiği ve 1961 yılında kaleme aldığı *The Casual Theory of Perception (Algının Olası Teorisi)* adlı çalışmasıdır. Grice 1957'de yaptığı *Meaning (Anlam)* adlı çalışmasını daha sonra 1968, 1969 ve 1982 yıllarında yeniden düzenler ve bu çalışmasında bir cümlenin sonsuz sayıdaki geleneksel anlamını açıklamaya çalışır. Yine 1957 yılında *Utterer's Meaning, Sentence Meaning, and Word Meaning (Konuşmacının Kastettiği Anlam, Cümledeki Anlam ve Kelimedeki Anlam)* adlı çalışmasıyla anlama, pragmatik bağlamda yeni bir boyut kazandırır. Bu çalışmasında konuşmacının demek istediği anlam ile cümle düzeyindeki anlamı birbirinden belirgin sınırlarla ayırır. *Aspects of Reason (Muhakeme Biçimleri)* adlı eserinde ise mantıklı düşünmeyi izah eder: "Bir dizi fikir ile birlikte bu fikirlerin her biri kendisinden önce gelen kabul edilebilir çıkarım ilkeleri tarafından türetilbilir düşünme veya konuşmayı kapsar" [Grice 2001: 5].

Grice'in bir diğeri çalışması olan *Meaning Revisited (Anlamın Yeniden Gözden Geçirilmesi)* adlı eserinde ise konuşmacının söylediklerinin tümünün aslında gerçek konuşmacının nadiren fark ettiği ideal bir durum ortaya çıkardığını ileri sürer. Görüldüğü gibi, sadece bir kısmını sayabildiğimiz Grice'in çalışmaları daha çok anlama dayalıdır. Grice, muğlak bir yapıya bürünen anlamı ortaya çıkarırken konuşmanın kuralları ile birlikte konuşmacının takındığı tavrı göz önünde bulundurur.

Grice, pragmatik ve semantik içermeler (implications) arasındaki farkları ortaya çıkaran çalışmaları ile işbirlikçi normları işbirlikçi ilkeler ve iletişimin kuralları adı altında düzenler. Ne var ki, semantik ile pragmatik arasındaki fark işbirlikçi normların düzenlenmesinde etkili birer faktör olarak karşımıza çıkar. Sözelimi, semantik, diğeri bir deyişle anlambilim, sözcük anlamını ve önermelerin doğruluk değerini incelerken pragmatik yani

edim bilim konuşmacının sözce dile getirmeyi amaçladığı anlamı çözmeye çalışır. Pragmatik, sözcükler aracılığıyla dile getirilmeyen, yüzeyde açığa vurulmayan, belki de bir anlamda saklanan ya da bağlı bulunduğu kontekst içerisinde farkındalık uyandıran anlamları inceler. Öyleyse semantik ile pragmatik ilkeler birbirinden işlevsel olarak da farklıdır. Özetle, semantik, anlamın dilsel boyutunu çözümlerken pragmatik konuşmacının niyet ettiği anlamı ortaya çıkarır. Çünkü dil zaten işlevsel olarak söylenilenden fazlasını ifade edecek bir güce sahiptir.

Niyet-merkezli semantik bakış açısına göre karşılıklı konuşmanın, diğer bir deyişle iletişimin başarılı sayılabilmesi için cümlelerin mantık kuralları çerçevesinde düzenlenmesi ilk şarttır. Bireyler arasındaki iletişimi irade dışında gerçekleşen anlam (doğal anlam) ile özgür irade ile gerçekleşen anlam (doğal olmayan anlam) olmak üzere ayıran Grice, konuşmacı tarafından söylenen her cümlenin bağlamsal bir işleve sahip olduğunu iddia eder. Çünkü Grice'e göre, "konuşmaya katkı, katkıyı yaptığın aşamanın gerektirdiği biçimde, tarafı olduğun söz alışverişinin kabul görmüş amacı doğrultusunda yapmak" [Grice 1989: 26] karşılıklı konuşmanın temel ilkesidir. Grice tarafından öne sürülen işbirliği ilkesine göre karşılıklı konuşma kuralı nicelik, nitelik, bağıntı ve açıklık olmak üzere dörde ayrılır:

1. Konuşmacının mümkün olduğu kadar bilgilendirici olduğu nicelik kuralı (maxim of quantity).

- Konuşmaya katkı, tarafı olduğun söz alışverişinin o anki amaçlarının gerektirdiği ölçüde bilgilendirici olsun.

- Konuşmaya katkı, gerektiğinden fazla bilgilendirici olmasın [Grice 1975: 45].

Hikâyenin giriş bölümünde Deli Dumrul'un köprüsünün yanına bir bölük oba kurulması, obadaki yiğitlerden birinin ölmesi ve etraftakilerin ağıt yakması üzerine çıkan gürültüler Deli Dumrul'u dörtlendiren obaya getirir ve akabinde obadakilerle Deli Dumrul arasında karşılıklı konuşma şu şekilde gelişir:

Deli Dumrul: "Bre kavatlar, ne ağlıyorsunuz, benim köprümün yanında bu gürültü nedir, niye feryat ediyorsunuz..."

Dediler: "Hanım, bir güzel yiğidimiz öldü, ona ağlıyoruz..."

Deli Dumrul: "Bre, yiğidinizi kim öldürdü?"

Dediler: "Vallah Bey yiğit, Allah Taâladan buyruk oldu, al kanatlı Azrail o yiğidin canını aldı."

Bu kısma kadar her iki taraf yani Deli Dumrul ile oba ahali karşılıklı konuşmanın gerekliliklerini yerine getirmeye çalışırlar. Diyaloglarda görüldüğü gibi soru soran Deli Dumrul'a konuşmacılar hep bir ağızdan mümkün olduğu kadar bilgilendirici cevaplar verirler. Konuşmanın amacı doğrultusunda yani başka bir konuya saptmadan sadece niye ağladıklarını ve yiğidi kimin öldürdüğü sorularına cevap vererek karşılıklı konuşmaya katkıda bulunurlar. Grice'in işbirliği ilkeler kuralına göre, konuşmacının katkısı o anki amacının gerektirdiği ölçüdedir. Başka bir deyişle, konuşmaya yapılan katkı, gerektiğinden fazla değildir. Bu nedenle konuşmacı bu bağlamda Grice'in nicelik kuralına uyararak konuşmayı sonlandırır.

2. Konuşmacının dürüstçe, doğru bilgiler vermeye çalıştığı nitelik kuralı (maxim of quality).

- Yanlış olduğuna inandığın şeyi söyleme.

- Elinde yeterli kanıt olmayan şeyi söyleme [Grice 1975: 46].

Deli Dumrul'un kırk yiğit ile yiyip içip otururken birdenbire Azrail ile karşılaştığı anda söyledikleri Grice'in nitelik kuralına örnek olarak verilebilir:

Deli Dumrul:

"Bre ne heybetli ihtiyarsın

Kapıcılar seni görmedi

Çavuşlar seni duymadı

Benim görür gözlerim görmez oldu

Tutar benim ellerim tutmaz oldu

Titredi benim canım cûşa geldi

Altın kadehim elimden yere düştü

Ağzımın içi buz gibi

Kemiklerim tuz gibi oldu

Bre sakalcığı akça ihtiyar

Gözceğizi fersiz ihtiyar

Bre ne heybetli ihtiyarsın söyle bana

Kazam belâm dokunur bugün sana" (119-120).

Konuşmacı dürüstçe doğru bilgiler vererek karşılıklı konuşmanın bir diğer ilkesi olan nitelik kuralının sınırları içinde Azrail ile iletişime geçer. Konuşmacı Azrail hakkında dürüstçe doğru bilgiler verir. Sözelimi, gerçekten de Azrail ne kapıcıya ne de çavuşa görünür. O, sadece Deli Dumrul'a görünür. Bunları doğrudan Azrail'in kendisine söyler. Azrail'in heybetinden Deli Dumrul'un gözleri görmez olur; elleri tutmaz olur, içi titrer, ağzının içi buz keser, kemikleri tuz gibi olur. Ne var ki, gördükleri karşısında şaşkına dönen Deli Dumrul, Azrail'i aynı zamanda hem över hem de yerer. Örneğin bir yandan gözlerinin fersiz olduğunu iddia ederken diğer yandan ne kadar heybetli olduğunu ifade eder. Deli Dumrul'un bu kısımdaki konuşmaları Grice'in belirttiği gibi elindeki yeterli kanıtı da dayanır. Kendisi Azrail ile birebir karşı karşıya gelir, gerçek duygu ve düşüncelerini dile getirir.

Ne var ki, karşılıklı konuşma daha sonra şöyle şekillenir:

Azrail: "Bre deli kavat övünüyordun: Al kanatlı Azrail benim elime geçse, öldüreydim, güzel yiğidin canını onun elinden kurtaraydım diyordun, şimdi bre deli geldim ki senin canını alayım, verir misin yoksa benimle cenk eder misin..."

Deli Dumrul: "Bre, al kanatlı Azrail sen misin..."

Azrail: "Evet benim..."

Deli Dumrul: "Bu güzel yiğitlerin canını sen mi alıyorsun..."

Azrail: "Evet ben alıyorum..."

Deli Dumrul: "Bre Azrail, ben seni geniş yerde istiyordum, dar yerde iyi elime girdin değil mi (...) Ben seni öldüreyim, güzel yiğidin canını kurtarayım" (120).

Azrail, Deli Dumrul'un ona meydan okuduğunu bildiği için ilk önce bütün bildiklerini onun yüzüne vurur. Sonra karşılıklı konuşma Grice'in nitelik kuralına uyarak gelişir. Deli Dumrul'un sorduğu her soru Azrail tarafından dürüstçe cevaplanır. Sözelimi, güzel yiğitlerin canını alanın kendisi olduğunu açıkça söyler. Konuşmacının dürüstçe doğru bilgiler vermeye çalışması, yanlış olduğuna inandığı şeyleri söylemekten kaçınması ve elinde yeterli kanıtı varken konuşmaya katkıda bulunması nedeniyle Grice'in nitelik kuralı işlevselliğini sürdürür.

3. Konuşmacının konuşulan konu ile ilgili şeyler söylediği bağıntı kuralı (maxim of relation).

4. Konuşmaya katkı ilgisiz olmasın [Grice 1975: 46] kuralı, Azrail'in tam Deli Dumrul'un canını almaya giriştiği an işlevsellik kazanır.

Deli Dumrul:

"Bre Azrail aman

Tanrının birliğine yoktur güman

Ben seni böyle bilmezdim

Hırsız gibi can aldığını duymazdım

Tepesi büyük bizim dağlarımız olur

O dağlarımızda bağlarımız olur

O bağların kara salkımlı üzümü olur

O üzümü sıkırlar al şarabı olur

O şaraptan içen sarhoş olur

Şaraplıydım duymadım

Ne söyledim bilmedim

Beylikten usanmadım yiğitliğe doymadım

Canımı alma Azrail medet" (121).

Azrail: "Bre deli kavat, bana ne yalvarıyorsun, Allah Taâlâya yalvar, benim de elimde ne var, ben de bir emir kuluğum" (121).

Deli Dumrul: "Peki ya can veren can alan Allah Taâlâ mıdır?"

Azrail: "Evet odur."

Deli Dumrul: "(...) Peki ya sen ne eymekli belasın, sen aradan çık, ben, Allah Taâlâ ile haberleşeyim."

Deli Dumrul ile Azrail arasındaki karşılıklı konuşmalar Grice'in bağinti kuralını sıkı sıkıya takip eder. Azrail'e canını almaması için yakaran Deli Dumrul, aslında Hak Teâlâ'ya yalvarması gerektiğini, Azrail'in de sadece bir emir kulu olduğunu, canı verenin de alanın da Allah olduğunu öğrenir. Sözelimi Deli Dumrul, Allah'ı ve Azrail'i tanınamasının temel nedeni olarak şarap içip sarhoş olmasını gösterir. Bununla birlikte Azrail'den medet umduğu ve canını almaması için ona yalvardığı cümleden hemen sonra Azrail'in kendisinin de bir emir kulu olduğunu belirtmesi Grice'in bağinti ilkesiyle birebir örtüşür. Çünkü karşılıklı konuşmada katılımcıların katkılarının konuyla tamamen ilgili olması "sine quanon" prensibi, diğer bir deyişle, "olmazsa olmaz şartıdır".

5. Konuşmacının mümkün olduğunca açık ve net olduğu açıklık (maxim of manner) kuralı.

- Anlatımda anlaşılmasız ifadelerden kaçın.
- Anlatımda anlam belirsizliğinden kaçın.
- Kısa konuş (sözü gereğinden fazla uzatma).
- Derli toplu konuş [Grice 1975: 46].

Deli Dumrul'un babasının yanına gelip ondan can istediği konuşma, Grice'in açıklık kuralına göre işlevsel bir niteliktedir. Deli Dumrul olanları kısaca ve derli toplu anlatır. Muğlâk bir ifade kullanmaz. Başına gelenleri babasına anlatırken uzun detaylara yer vermez, konu odaklı konuşur. Şöyle ki:

Deli Dumrul:

"Aksakallı aziz izzetli canım baba

Biliyor musun neler oldu

*Küfür söz söyledim
Hak Teâlâ ya hoş gelmedi
Gök üzerinde al kanatlı Azrail'e emreyledi
Uçup geldi
Benim akça göğsümü bastırıp kondu
Hırıldatıp tatlı canımı alır oldu
Baba senden can dilerim verir misin?
Yoksa oğul Deli Dumrul diye ağlar mısın” (122-123).*

Bu konuşmada, Deli Dumrul başından geçenleri açık bir dille babasına anlatır. Babasından can ister; ancak babası canını vermek istemez. Baba, konuşmasının başında her ne kadar oğlu için neler yapabileceğini ve Azrail'e neler başılayabileceğini arka arkaya sıralasa da konuşmasının sonunda onu anasına şu sözlerle yönlendirir:

*Deli Dumrul'un babası:
“(..) Dünya tatlı can aziz
Canımı kıyamam belli bil
Benden aziz benden sevgili anandır
Oğul anana var” (123).*

Daha sonra anasının yanına giden Deli Dumrul, bu sefer başına gelenleri babasına anlattığından daha kısa ve vurucu ifadelerle tekrar anlatır:

*Deli Dumrul:
“Ana biliyor musun neler oldu
Gökyüzünden al kanatlı Azrail uçup geldi
Benim akça göğsümü bastırıp kondu
Hırıldatıp canımı alır oldu
Babamdan can diledim ama vermedi
Senden can dilerim ana
Canını bana verir misin?
Yoksa oğul Deli Dumrul diye ağlar mısın?” (124).*

Bu konuşmada da görüldüğü gibi konuşmacı Grice'in açıklık kuralına bağlı olarak konuşmasını sürdürür. Deli Dumrul olanları açık ve net ifadelerle dile getirirken sözü gereğinden fazla uzatmaz. Anasına olanları anlatırken betimlemelerden tamlamalardan uzak kalarak daha çok eylemlere yer verir.

Anasının Deli Dumrul'a cevabı düşündürücüdür. İlk başlarda her ne kadar onu ne zorluklarla büyüttüğünü anlatmaya yönelik bir ileti gönderse de daha sonra parayla pulla halledilebilecek bir iş olsaydı hemen ona yardım edebileceğini açık bir dille ifade eder. Deli Dumrul'un anası konuşmasının sonunda,

*“Yaman yere varmışsın varamam
Dünya tatlı can aziz*

Canımı kıyamam belli bil” (124) ifadeleriyle sözlerine son verir. Grice'in açıklık kuralına Deli Dumrul'un anasının sözleri de örnek teşkil eder. Deli Dumrul'un üçüncü görüştüğü kişi ise sevdiği, iki oğlunun anasıdır. Onunla helalleşmek için Azrail'den izin alıp gider. Olanları ona da anlatır. Deli Dumrul'un helalliğinin tepkisi anasını babasını suçlayıcı niteliktedir. Bununla birlikte, canını seve seve vereceğini şu sözlerle ifade eder:

Deli Dumrul'un karısı:

*"Senin o namert anan baban
Bir anda ne var ki sana kıyamamışlar
Arş şahit olsun sekizinci kat gök şahit olsun
Yer şahit olsun gök şahit olsun
Benim canım senin canına kurban olsun"* (126).

Azrail tam Deli Dumrul'un karısının canını almaya geldiğinde Deli Dumrul, Hak Teâlâ'ya şu sözlerle yalvarmaya başlar:

*Deli Dumrul:
"Yücelerden yücesin
Kimse bilmez nicesin
Güzel Tanrı
Çok cahiller seni gökte arar yerde ister
Sen bizzat müminlerin gönlündesin
Dâim duran cebbar Tanrı
Ulu yollar üzerine
İmaretler yapayım senin için
Aç görsem doyurayım senin için
Çıplak görsem donatayım senin için
Alırsan ikimizin canını beraber al
Bırakırsan ikimizin canını beraber bırak
Keremi çok kadir Tanrı"* (127).

Deli Dumrul'un Allah'a yakardığı bu son konuşmada Grice'in nicelik, nitelik, bağıntı ve açıklık olmak üzere dört kuralı da aynı anda kullanıldığı görülür. Bunlardan ilki olan nicelik kuralına göre, konuşmacı yani Deli Dumrul, o anki amaca yönelik Allah'a seslenir. Alırsa her ikisinin de canını birlikte ve aynı anda almasını, başıslayacaksa da aynı anda canlarını başıslamasını ister.

Dumrul'un konuşmaya katkısı gereğinden fazla bilgilendirici değildir. Sözelimi, Allah'a yakarırken anasından ve babasından can istediğini ve onların kendisine can vermediklerini dile getirmez. Konuşmayı karşıdakinin sadece bilmesi gerektiğine inandığı şekilde sınırlanmıştır. Diğer bir deyişle, Deli Dumrul anasının babasının ona yaptıkları konusunda Allah'a bir açıklama yapmaz. Bununla birlikte Allah'tan neden kendisi ve eşinin canını da aynı anda almasını istediğine dair bir bildirimde bulunmaz. Sözelimi, eşini çok sevdiğini, ondan ayrı yaşayamayacağını veya birbirlerinden ayrılmanın ölümünden zor olacağına dair en ufak bir açıklamada bulunmaz. O, ne daha fazlası ne de daha azını verir. O, sadece isteğini dile getirerek Grice'in nicelik kuralı bağlamında konuşmaya katkı sağlar.

İkinci olarak Grice'in nitelik kuralı aynı konuşmada işlevselliğini sürdürür. Konuşmacı aynı "dramatispersonae" gibi yaşadıklarından tecrübe ettiği her şeyi Allah ile paylaşır. İlk başta yiğidin canını alanın kim olduğunu sorgulayan, onun canını almak için Azrail'i arayan Deli Dumrul hikâyenin sonunda ermiş bir kimliğe dönüşerek gerçekten bir değişim yaşar. Bu değişimin sonucunda Deli Dumrul, Grice'in nitelik kuralında olduğu gibi doğru olduğuna inandığı şeyleri söyler. Allah'ın yücelerden yüce olduğunu itiraf ederek cahillerin onu yerde ve gökte aradıklarını inanarak dile getirir. Konuşmacı, Allah'ın müminlerin gönlünde özel bir yeri olduğunu ifade ederken aslında bu Grice'in konuşmacının inandığı şeyleri söyleme ilkesiyle bağdaşır. Konuşmacının dürüstçe doğru bilgiler vermesinin asıl nedeni, aslında Tanrı'nın ne kadar büyük olduğuna dair elinde yeterince kanıt olmasıdır. Dolayısıyla-

la, Deli Dumrul'un Allah ile yaptığı bu konuşma, Grice'in nitelik kuralına uygun bir biçimde işlevselliğini sürdürür.

Grice'in üçüncü kuralı olan bağıntı kuralı konuşmacının konuşulması gereken konu ile ilgili şeyler söylemesini gerekli kılar. Zaten Deli Dumrul önceden canı verenin de alanın da Hak Teâlâ olduğunu Azrail'den öğrenmiştir. Bu nedenle bağıntı ilkesine sıkı sıkıya sadık kalarak konuşmasını sürdürür. Medet umması gereken tek varlığın Allah olduğuna dair inanç geliştiren Deli Dumrul'un konuşmaya olan katkısı konuşmanın içeriğiyle ilgilidir. Allah'a yalvarırken iki sevgilinin canlarını ya bağışlaması ya da ikisini de alması için bağıntılı cümleler kullanır. Sözelimi, ulu yollar üzerinde açları doyurmak için imaretler yaptırmak ve çıplakları giydirmek istemesi Grice'in karşılıklı konuşmanın diğer bir kuralı olan bağıntı kuralına uyulduğunun göstergesidir.

Grice'in dördüncü kuralı olan konuşmacının mümkün olduğunca açık ve net olduğu açıklık kuralına da Deli Dumrul'un Tanrı'ya yakarıları uyar. "*Keremi çok kadir Tanrı*" sözleriyle Allah'a seslenen Deli Dumrul, anlatımda belirsiz ifadelerden kaçınarak, sözü gereğinden fazla uzatmayarak ve niyet-odaklı konuşarak karşılıklı konuşmanın açıklık kuralını yerine getirir. Zira onun tek istediği Tanrı'nın canını alacaksa ya eşyle beraber alması ya da onları bağışlamasıdır.

Sonuç olarak, Paul Grice tarafından öne sürülen karşılıklı konuşmanın kurallarına göre iletişimin kopmadan devam edebilmesi için nicelik, nitelik, bağıntı ve açıklık olmak üzere dört kurala uyulması gereklidir. Dede Korkut Kitabı'ndaki "Duha Koca oğlu Deli Dumrul" adlı hikâyeye Grice'in karşılıklı konuşma ilkelerine uyar. Konuşmacıların her biri karşılıklı konuşmanın sürdürülebilmesi, iletişimin sağlanabilmesi ve anlamın sürekliliğinin devam edebilmesi için üzerlerine düşen görevi tamamlarlar.

Grice nicelik, nitelik, bağıntı ve açıklık kurallarının zaman zaman konuşma ilkeleri içinde çignenebileceğini ifade eder. Zaten karşılıklı konuşmada anlamı farklılaştıran, anlama anlam katan, anlamı derinden sarsan veya anlamsızlaştıran da bu ilkelerin çignenmesi ile gerçekleşir. Başka bir deyişle, katılımcılardan biri karşılıklı konuşmayı devam ettirmek için gerekli çabayı göstermediği durumlarda konuşma kuralları tümüyle ihlal edilir.

Yine Grice'e göre,

1. Karşılıklı konuşmadaki katılımcılardan birinin konuşma sezdirimleri kullanarak bir ya da daha fazla kuralı ihlal etmesiyle söylenenlerin pek de umursanmadığı veya dikkate alınmadığı kural (flouting a maxim).

2. Karşılıklı konuşmada konuşmacılardan birinin diğerini aldatmak veya kandırmak niyetiyle bir ya da daha fazla kuralın ihlal edildiği (violating a maxim).

3. Karşılıklı konuşmada konuşmacının ne sezdirim kullanmak ne de konuşmacıyı aldatmak niyetinde olmadığı; ancak özellikle konuşmacının yeni bir dil öğrenmek veya konuşabilmek için söylenenlere bir türlü anlam veremediği ve konuşmanın sonlandırıldığı kural (infringement).

4. Karşılıklı konuşmada konuşmacının karşılıklı işbirliği yapmaktan vazgeçtiği kural (optingout a maxim).

5. Karşılıklı konuşmada konuşmacılardan birinin kültürel anlamda gerekli olan bir bilgiyi saklaması nedeniyle karşılıklı konuşmanın gerçekleşmediği kural (suspending a maxim) [Grice 1975: 30-40].

Niyet-merkezli bir çözümlemeyle konuşmacıların asıl niyetlerinin neler olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla yapılan bu çalışmada eserdeki karakterlerin her biri karşılıklı konuşmanın nicelik, nitelik, bağıntı ve açıklık gibi temel ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kaldıkları görülür. Eserin geneli ele alındığında bu ilkelerin çignendiği tek bir söylemsel ifade bulunmaz.

Katılımcıların hiçbiri karşılıklı konuşmayı devam ettirmede gerekli çabanın gösterilmediği herhangi bir durumla karşılaşmaz. Grice'in belirlediği ve yukarıda sıraladığımız karşılıklı konuşmayı ihlal eden beş farklı ilke bu eserde yer almaz. Sözelimi, konuşmacıların söylenenleri umursamadığı veya dikkate almadığı, konuşmacılardan birinin diğerini kandırmak veya aldatmak niyetinde olduğu, yeni ve farklı bir dil nedeniyle konuşmanın sonlandırıldığı, anlamı oluşturmak için konuşmacıların karşılıklı işbirliği yapmaktan vazgeçtiği veya konuşmacıların bir bilgiyi saklaması nedeniyle konuşmanın gerçekleşmediği bir durumla eserde karşılaşılmaz.

Sonuç

Grice'in karşılıklı konuşmanın ilkeleri bağlamında "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesi" incelendiğinde Öğuzlar'ın kendi aralarındaki iletişimin güçlü, sürdürülebilir ve devamlı olduğu, kişilerin birbirleriyle anlaşabilmek için bağlamsal ve amaca yönelik konuşmalar yaptığı, konuşmaların sonucunda ise kişilerin birbirleriyle anlaştıkları görülmektedir. Bu nedenle toplumsal uzlaşının karşılıklı dürüst konuşma ile sağlandığı, konuşmanın temel ilkelerini yerine getiren bireylerin birbirlerini anladıkları, olup bitene anlam vermede zorluk çekmeyen toplumun sorunları çözmede akılcı yollar izlediği, toplumsal yapının korunmasında ve geliştirilmesinde kullandıkları dilin son derece işlevsel olduğu sonucuna varabiliriz.

KAYNAKÇA

- 📖 DURSUN Aysun [2011]. "Dede Korkut Hikâyelerinde Halk Hukuku". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. S. 6/4, ss. 107-122.
- 📖 EAGLETON Terry [2004]. *Literary Theory: An Introduction (Edebiyat Kuramı)*, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Ayrıntı Yay.
- 📖 ERGİN Muharrem [1983]. *Dede Korkut Kitabı*, 5. Basım, İstanbul: Boğaziçi Yay.
- 📖 GRICE Herbert Paul [1957]. "Meaning", *The Philosophical Review*, S. 66, ss. 377-88.
- 📖 GRICE Herbert Paul [1975]. "Logicand conversation", *Syntaxand Semantics 3: Speech Acts*. 41-58. Bk. <http://www.ucl.ac.uk/ls/study/packs/Grice-Logic.pdf>
- 📖 GRICE Herbert Paul [1989]. *Studies in the Way of Words (SWW)*, Cambridge MA: Harvard University Press.
- 📖 GRICE H. Paul [2001]. *Aspects of Reason*, Ed. Richard Warner, Oxford: Oxford University Press.
- 📖 GRICE H. Paul, STRAWSON Peter [1957]. "In Defence of A Dogma", *Philosophical Review*, S. 65, ss. 141-58.
- 📖 GRICE Herbert Paul [1961]. "The Causal Theory of Perception", *Proceedings of the Aristotelian Society (Supplementary Volume)*, S. 35, ss. 121- 152.
- 📖 GRICE Herbert Paul [1968]. "Utterer's Meaning, Sentence Meaning, and Word-Meaning", *Foundations of Language*, S. 4, ss. 225-242.
- 📖 GRICE Herbert Paul [1982]. "Meaning Revisited", *Mutual Knowledge*, Ed. N. V. Smith New York: Academic Press, ss. 223-243, Reprinted in SWW.
- 📖 KALENEROĞLU İhsan [2011]. "Türkmenistan'da Dede Korkut Hakkında Yapılan Çalışmalar", *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. S. 6/1 Winter, ss. 1339-1348.
- 📖 ÖZBAY Murat [2006]. *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri II*, Ankara: Öncü Kitap.
- 📖 RUHİ Şükriye [2000]. "The Bone Motif and the Lambs in the Turkish Folktales: The Reed Door", *Asian Folklore Studies*, S. 1, ss. 59-77.
- 📖 TDK [2005]. *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- 📖 TÜFEKÇİ CAN Dilek, EKİCİ Metin [2010]. "The Book of Dede Korkut The Villains within and out of Turks", *Villains, Heroes and Victims*, Ed. Dana Lori Chalmers, UK, Oxford: Interdisciplinary Press.
- 📖 TÜFEKÇİ CAN Dilek [2014]. *Çocuk Edebiyatına Kuramsal Yaklaşım*, Konya: Eğitim Kitabevi.
- 📖 TÜRKMEN Fikret [2011]. "Dede Korkut'ta Halk Unsuru", *Bilig*, S. 58, ss. 245-256.